

ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাতক মহলাৰ পছন্দ ভিত্তিক মূল্যায়ন পদ্ধতি
(CBCS)ৰ তৃতীয় ষাণ্মাষিকৰ সমাজতত্ত্বৰ সাধাৰণ বাছনি (Generic
Elective) পাঠ্যক্রমৰ তৃতীয় কাকত

উন্নয়নৰ পুনৰ চিন্তা (Rethinking Development)

ড॰ হিমালু বৰগোহাঁই

মুৰব্বী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ
আমগুৰি মহাবিদ্যালয়, শিৱসাগৰ

ড॰ ত্ৰৈলোক্য দিহিঙীয়া

সহযোগী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ
খোৱাং মহাবিদ্যালয়, খোৱাং ঘাট

শ্ৰীমতী লখিমী বৰুৱা

মুৰব্বী অধ্যাপক, সমাজতত্ত্ব বিভাগ
ৰঙাচাহী মহাবিদ্যালয়, মাজুলী

প্রকাশক :

শ্রী প্রদ্যুৎ হাজৰিকা

বনলতা

নতুন বজাৰ, ডিব্ৰুগড়

শাখা :

পাগ বজাৰ, গুৱাহাটী

Email : banalata_india@yahoo.co.in

Visit us at : www.banalata.in

FB Link : www.facebook.com/
BanalataBook

© লেখকৰ দ্বাৰা সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

ISBN: 978-81-920585-0-4

প্রথম প্রকাশ : নবেম্বৰ, ২০২০

দ্বিতীয় প্রকাশ : চেপ্টেম্বৰ, ২০২২

মূল্য : ২৭০.০০ টকা মাত্ৰ

লে আউট : আশিস দেৱনাথ, ডিব্ৰুগড়

বেটুপাত : আশিস দেৱনাথ, ডিব্ৰুগড়

মুদ্ৰক : বনলতা প্ৰিণ্ট এণ্ড পেক
ছেক্টৰ-এ.জি.

A Note of sorry and gratitude

Despite all our efforts to make this book error free, there is every possibility of printing mistake/ mistakes due to oversight or lack of timely information. We look forward to overcome all the shortfalls of the book, if any. Therefore, we request and expect from all our readers to inform us/ bring the shortfalls to our notice, which will help us to make the next edition of this book better and error free. We also expect valuable suggestions to make the next edition of this book far better.

Disclaimer

This book has been prepared with a purpose to help the students career.

We are not aware of any copyright violations in any form which has been incurred while preparing this book.

We will not only appreciate but also take immediate action to rectify and overcome any such thing which has occurred unintentionally/ unknowingly in any form towards anyone, in case it is brought to our notice.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording or any information storage and retrieval system, now known or to be invented without permission in writing from the publishers, except by a reviewer who wishes to quote brief passage in connection with a review written for inclusion in a magazine, newspaper or broadcast.

সূচীপত্ৰ

প্ৰথম অধ্যায়
সীমাহীন উন্নয়ন

UNPACKING DEVELOPMENT | 11-48

দ্বিতীয় অধ্যায়
উন্নয়নৰ তত্ত্ব

THEORIZING DEVELOPMENT | 49-124

তৃতীয় অধ্যায়
ভাৰতবৰ্ষত উন্নয়নৰ শাসন ব্যৱস্থা

DEVELOPMENT REGIMES IN INDIA | 125-168

চতুৰ্থ অধ্যায়
উন্নয়নৰ ব্যৱহাৰিক বিষয়

ISSUES IN DEVELOPMENT PRAXIS | 169-206

উন্নয়নৰ ব্যৱহাৰিক বিষয়
ISSUES IN DEVELOPMENT PRAXIS

8.1 উন্নয়ন আৰু স্থানচ্যুতি

Development and Displacement

8.1.1 উন্নয়নঃ অৰ্থ আৰু বিষয়:

Development: Meaning and Issues :

8.1.2 স্থানচ্যুতি:

Displacement:

8.1.3 উন্নয়নে স্থানচ্যুতি আৰু দৰিদ্ৰতাৰ পাকচক্ৰ বা সম্পদহীনতা
কৰে:

Development induced Displacement and Impoverishment:

8.1.4 দৰিদ্ৰতা পাকচক্ৰৰ আঠটা প্ৰধান প্ৰক্ৰিয়া:

Eight main process of impoverishment:

8.1.5 প্ৰতিবন্ধক আন্দোলন:

Resistance Movementa:

8.2 উন্নয়ন আৰু সৰলীকৰণ

Development and Empowerment

8.2.1 সৰলীকৰণৰ অৰ্থ আৰু সৰলীকৰণৰ সৈতে উন্নয়ন

Meaning of Empowerment and Development with
Empowerment

8.2.2 সৰলীকৰণৰ প্ৰকাৰ

Types of Empowerment

- 8.2.7 নব্যউদাৰ অৰ্থনীতি আৰু ফৰীদ যাকৰীয়াৰ প্ৰসঙ্গ
Neoliberal Economy and Fareed zakaria's Reference
- 8.2.8 নব্য উদাৰ যুগত সৰলীকৰণ
Empowerment in Neoliberal age
- 8.2.5 উন্নয়ন মঞ্চায়ন
Staging Development

8.1 উন্নয়ন আৰু স্থানচ্যুতি

DEVELOPMENT AND DISPLACEMENT

8.1.1 উন্নয়ন : অৰ্থ আৰু বিষয়

Development : Meaning and Issues

উন্নয়ন অৱধাৰণাটো বৰ্তমান সময়ৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। উন্নয়ন এক পৰিবৰ্তনীয় প্ৰক্ৰিয়া। সাধাৰণ অৰ্থত উন্নয়ন বুলি ক'লে এখন সবল সমাজক উন্নত সমাজলৈ ৰূপান্তৰ কৰা প্ৰক্ৰিয়াকে বুজা যায়। এখন সমাজৰ উন্নয়ন বা বিকাশ হোৱা বুলি ক'লে স্বাভাৱিকতে ইয়াৰ লগত অৰ্থনীতি দিশটোৰ কথা আহি পৰে। অৰ্থনৈতিক উন্নয়ন মানে এনে এক প্ৰক্ৰিয়াক বুজা যায় যাৰ জৰিয়তে এখন সমাজৰ অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাই নিম্নস্তৰৰ পৰা উচ্চস্তৰলৈ প্ৰগতি লাভ কৰে; অৰ্থাৎ জনসাধাৰণৰ মাজত একোটা উন্নত প্ৰক্ৰিয়াই অধিক উৎপাদন বৃদ্ধি, প্ৰাকৃতিক সম্পদসমূহক আধুনিক প্ৰযুক্তিৰ দ্বাৰা উদ্ঘাটন আৰু পূৰ্ণ প্ৰয়োগ তথা উৎপাদিত সামগ্ৰীসমূহক শৃংখলিত ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰাটোকে আৰ্থিক উন্নয়ন বুলি কোৱা হয়। সময়ৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে উন্নয়নৰ ধাৰণা তথা দিশ সমূহো পৰিবৰ্তন হৈছে। উন্নয়ন কেৱল অৰ্থনীতি বা সম্পদৰ লগতে জড়িত হৈ থকা নাই। মানৱ বিকাশৰ বিভিন্ন মাপকাঠিৰ লগতে সমাজ জীৱনৰ অন্যান্য দিশ সমূহো উন্নয়নৰ বাকধাৰাত অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। বৰ্তমান মানৱ উন্নয়ন, বহুকাল ধৰি চলি থকা উন্নয়ন বা বহনক্ষম উন্নয়ন, অৰ্থনৈতিক উন্নয়ন আদি সকলোবোৰ দিশকে উন্নয়নৰ মাপকাঠি হিচাপে ধৰা হৈছে আৰু এই সকলো বিলাকৰে সমাজতাত্ত্বিক সম্বন্ধ তথা গুৰুত্ব আছে। Development is a composite concept with multiple meanings, economic